

Шодмонов Эркин Шеркулович,
Ўзбекистон Республикаси Жамоат
хавфсизлиги университети профессори

Туркманов Аъзам Сайдуллаевич,
Ўзбекистон Республикаси Жамоат
хавфсизлиги университети катта ўқитувчиси

ЎЗБЕКИСТОНДА ТАШҚИ ИҚТИСОДИЙ ФАОЛИЯТ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Аннотация: Ушбу мақолада Ўзбекистон иқтисодиётининг бозор ривожланиши кўрсатилган ташқи иқтисодий фаолиятини фаоллаштиради, бу эса ўз навбатида турли иқтисодий муаммоларни ҳал қилишга ижобий таъсир кўрсатади даражалари. Ташқи иқтисодий фаолият соҳасида чеклашлар фаолиятини кенг қўламда ва фаол амалга ошириш давлатга қисқа муддатда муваффақият олиб келиши мумкин.

Annotation: In this article, the market development of the Uzbek economy activates the specified foreign economic activity, which in turn has a positive impact on the solution of various economic problems. Extensive and active implementation of restrictive activities in the field of foreign economic activity can bring success to the state in the short term.

Калит сўзлар: ташқи иқтисодий фаолият, инновацион ривожланиш, бошқарув органлар, инвестиция муҳити, рақобат, ТИФни стратегик ривожлантириш модели.

Keywords: foreign economic activity, innovative development, governing bodies, investment climate, competition, TIF strategic development model.

Кириш

Ташқи иқтисодий алоқаларнинг шаклланиши ва ривожланиши алоҳида олинган мамлакатларнинг ўзаро алоқалари ва бир-бирига боғлиқлигининг кучайиши билан белгиланади. Шундай қилиб, давлатнинг ташқи иқтисодий алоқалари турли соҳаларда: ташқи савдо, фаолиятининг илмий-техник, ишлаб чиқариш, инвестиция, валюта-молия ва кредит, ахборот, маданий ва спорт турлари, меҳнат ресурсларини олиб ўтишда ўрнатилади. Капиталларнинг мамлакатлар бўйлаб қўчиб юришидаги асосий ҳаракатлантирувчи мотив – уларни сафарбар этиш ҳамда банд қилишнинг нафлироқ шароитларидир. Ишлаб чиқаришни чет элларга чиқаришнинг кучайиши, трансчегаравий капиталлини ҳажмининг ўсиши, чет эл инвестицияларининг миллий иқтисодиётга кириб келишини иқтисодиётлар ривожланишини жадаллаштирадиган жараён тарзида баҳолаш керак. Чет эл инвестициялари ривожланаётган мамлакатлар учун ташқи молиялаштиришнинг зарурий ва муҳим манбаи бўлгани ҳолда, ўзи билан бирга, жуда кўп пайқаладиган ва сезилмайдиган активлар, турли-туман технологик, ахборот, молия оқимларини, менежмент малакаларини, жаҳон бозорларидаги иш тажрибаларини ва бошқаларни олиб киради. Уларга мамлакатлараро

ҳаракатланиш, яъни кўчиб юриш, фаолият юритишнинг ҳуқуқий шарт-шароитларини алмаштириш, кўшимча рисклар билан тўқнашиш ва аниқ мақсадлар хос.

Ўзбекистон Президенти Ш.М.Мирзиёев мазкур масала юзасидан тўхталиб “Жаҳонда кечаётган мураккаб геосиёсий жараёнлар, коронавирус пандемияси ва глобал иқтисодий инқироз шароитида Ўзбекистон очик ва прагматик ташқи сиёсатни фаол олиб бормоқда. Халқаро майдондаги қатъий саъй-ҳаракатларимиз натижасида юртимизнинг нуфузи ва обрў-эътибори тобора юксалмоқда”.

Глобал пандемия таъсирида бошланган инқироз ҳам ички, ҳам ташқи иқтисодий шароитларнинг ёмонлашуви ҳамда талаб ва таклиф тебранишларининг бир пайтда содир бўлганлиги билан ўзига хос давр ҳисобланади. Бунда, жаҳон иқтисодиётида ва мамлакатимизнинг ташқи савдо ҳамкорларида иқтисодий фаолликнинг кескин сусайиши, хомашё нархларининг тушиб кетиши ва молия бозорлардаги беқарорлик фонида иқтисодий пасайиш тенденциялари кузатилмоқда. Пандемиянинг давом этаётганлиги ва унга қарши кўрилаётган чоралар иқтисодиётларга турли даражада тебраниш ва таъсир кўрсатаётганлиги, иқтисодий истиқболларни баҳолаш ва макроиқтисодий кўрсаткичларни прогнозлаштиришни маълум жиҳатдан қийинлаштирмоқда.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Таъкидлаш жоизки, кейинги вақтларда иқтисодчи олимлар Маҳмудов Н.М., Маджидов Ш.А айтиш мумкин, аввалгидек, миллий иқтисодиётни инновацион ривожлантириш асосида ташқи иқтисодий фаолиятни бошқариш назарияси ва амалиёти ўртасида катта тафовут мавжуд. Янгиликларни қабул қилмаслик, жаҳон илмий-техник ривожланиш тенденцияларидан узилиб қолиш ижтимоий-иқтисодий ва тузилмавий-технологик жиҳатдан орқада қолишга олиб келиши мумкин. Ҳанузгача илмий-инновацион сиёсатнинг ташкилий-иқтисодий механизми асослари ишлаб чиқилмаган, замонавий иқтисодиётнинг инновацион ривожланиш самарадорлигини оширишни тақозо этувчи таҳдидларига тармоқ бошқарув органлари тўғри жавоб бера олмапти[2].

Мазкур масалада яна бир иқтисодчи олим Менсч Г Миллий стратегик мақсадларни бажаришни ташкиллаштириш учун тегишли назарий ва методологик тадқиқотларни ўтказиш, шуниндек, ҳар бир бошқарув даражасида уларни ижро этилишини таъминловчи механизмни ишлаб чиқиш зарур[3].

Иванов М., Колупаева С., Кочетков Г.[4] ташқи иқтисодий фаолиятда ривожланиш мутаносиблиги қуйидаги шартшароитларни ҳисобга олган ҳолда амалга оширилиши мумкин. Биринчидан, ТИФдан олинган маблағлар кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш ва инновацион фаолиятга йўналтирилади, иккинчидан, ҳозирги ва келгуси авлодлар манфаатларига риоя қилинади.

Назарова Р.Р. глобаллашув жараёнлари ТИФ турли шакллариининг хилма-хиллиги ва эгилувчанлигини талаб қилади. Бунда глобаллашув хорижий компаниялар томонидан рақобатни кучайишига жавобан уларнинг иқтисодий тузилмани тез қайта қуриш ва ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифатини ошириш қобилиятини шарт қилиб қўяди[5].

Тадқиқот методологияси

Ушбу мақолада хорижий ва маҳаллий олимларнинг илмий ишлари, илмий монографиялари, ўқув қўлланмалари ва мақолаларини таҳлил қилиш, статистик таҳлиллари, жадвалларни аналитик таққослаш, гуруҳлаш, миқдор ва сифат кўрсаткичларни ҳисоблаш, уларни бир-бири билан солиштириш каби услублардан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар

Ўзбекистон Республикасининг ташқи алоқалари ҳар томонлама ва тенг ҳуқуқли асосда ривожлантиришни таъминлаш замирида ягона ташқи иқтисодий, валюта-кредит, инвестиция ва нарх-наво сиёсати юритишни, республикани иқтисодий ва ижтимоий ривожлантиришда бу алоқаларнинг самарадорлигини оширишни кўзда тутди. Шундан келиб чиқадиган бўлсак, мамлакатимиздаги минтақалари ҳам юқоридаги тамойилларга асосланиб ташқи иқтисодий фаолиятни амалга оширади.

1-расм. Ташқи иқтисодий фаолиятнинг намоён бўлиш хусусиятлари

Ташқи иқтисодий фаолиятни тартибга солиш бўйича чора-тадбирлар мажмуасини жорий этишга мажбур этувчи омиллар ичида қуйидагиларни ажратиш мумкин[6]:

- иқтисодиётнинг янгидан шаклланаётган соҳаларини қудратли хорижий компаниялар рақобатидан ҳимоялаш.
- жаҳон бозорида рақобатбардош бўлмаган «эски» соҳаларни қўллаб-қувватлаш, зеро бу соҳалар тузилмасини қайта қуришни давлат қўмағисиз амалга ошириш жуда мураккаб саналади.

– дискриминацион савдо фаолияти олиб бораётган мамлакатлар ёки компанияларга жавоб тариқасида демпинг ва хорижий рақобатнинг бошқа ноҳалол усуллари билан курашиш.

– жаҳон бозори конъюнктурасидаги тебранишларнинг миллий иқтисодиётга таъсирини камайтириш. Бу омил хом ашё ва табиий ресурслар экспорт қилувчи мамлакатлар учун долзарб ҳисобланади.

– бюджетнинг даромад қисмини кўпайтириш - ўтиш даври иқтисодиётли ва ривожланган мамлакатларда давлат бюджети кўпинча протекционистик фаолиятнинг таркибий унсурлари бўлган божхона божлари ва бошқа эгри солиқлар ҳисобига амалга оширилади.

Ташқи иқтисодий фаолиятда ривожланиш мутаносиблиги қуйидаги шарт-шароитларни ҳисобга олган ҳолда амалга оширилиши мумкин. Биринчидан, ТИФдан олинadиган маблағлар кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш ва инновацион фаолиятга йўналтирилади, иккинчидан, ҳозирги ва келгуси авлодлар манфаатларига риоя қилинади.

Узоқ муддатли муваффақиятга йўналтирилган стратегик бошқарувнинг яхлит тизимини яратиш муайян тамойиллар ва ТИФ ривожланишининг мувозанатлаштирувчи кўрсаткичларига асосланади (1-жадвал).

1-жадвал

Ташқи иқтисодий фаолиятни ривожлантириш модели

Таркибий қисмлар	Стратегия –ТИФни ривожлантириш Асосий мақсад – ЯИМни ва аҳоли даромадларининг барқарор ўсишига эришиш	
	Ижтимоий ривожланиш	Иқтисодий ривожланиш
Молиявий	Турмуш сифатининг ошиши Инсон капиталининг ривожланиш индекси	Аҳоли жон бошига ЯИМнинг ўсиши (ш.ж. ТИФ ҳисобига). Ўсишнинг инновацион манбалари
Бизнес-жараёнлар	Реал иш ҳақининг юқори даражаси. Аҳолини пенсия ва ижтимоий таъминотини яхшилаш Ижтимоий инфраструктурани ривожлантириш	Мавжуд ишлаб чиқаришларни сақлаб қолиш ва янгиларини яратиш. Илм-талаб маҳсулот ва хизматлар индекси
Бозор, миқозлар	Истеъмолчиларни сақлаб қолиш ва кўпайтириш (ш.ж. ТИФ ҳисобига). Иш жойлари сонини кўпайтириш. Ишчи кучи сифатини ошириш	Экспорт ҳажми. Импорт ўрнини босувчи товарларни ишлаб чиқариш
Ривожланиш ва ўқитиш	Стратегик мувофиқликни вужудга келтириш	
	Инсон капитали: билимлар, ўқувлар, кўникмалар; стратегик компетенциялар	Ахборот капитали: тизимлар; маълумотлар базаси; тармоқлар Ташкилий капитал: ҳуқуқий меъёрлар; институционал таркибий қисм; корпоратив маданият ва бошқалар

Айнан шунинг учун инновацион жараёнлар – бўлғуси самарадорликни ҳаракатга келтирувчи куч сифатида, энг аввало, тизимнинг ушбу истиқболида кўриб чиқилиши керак.

Глобаллашув жараёнлари ТИФ турли шакллариининг хилма-хиллиги ва эгилувчанлигини талаб қилади. Бунда глобаллашув хорижий компаниялар томонидан рақобатни кучайишига жавобан уларнинг иқтисодий тузилмани тез қайта қуриш ва ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифатини ошириш қобилиятини шарт қилиб қўяди.

Хулоса ва таклифлар

Республика мустақилликка эришгандан сўнг мустақил ташқи иқтисодий фаолиятни амалга ошира бошлади. Мустақил ташқи иқтисодий фаолият юритиш учун тегишли ташкилий-институционал ва меъёрий-ҳуқуқий шарт-шароитлар яратилди. Ташқи иқтисодий алоқалар соҳасидаги фаолиятни тартибга солишга йўналтирилган бир қатор қонунлар, Президент фармонлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари қабул қилинди.

Мамлакатимизда ташқи иқтисодий алоқаларни ривожлантириш бўйича амалга оширилаётган бу чоралар дунёда иқтисодиётнинг глобаллашуви ва ягона жаҳон иқтисодини яратиш жараёнлари кечаётганини ҳисобга олиб амалга оширилмоқда. Ўзбекистон Умумжаҳон савдо ташкилотига аъзо бўлишни истар экан, ўзининг ташқи иқтисодий фаолиятини эркинлаштириши ва жаҳон иқтисодининг таркибий қисмига айланиши зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2021 йил 29 декабрь.
<https://president.uz/uz/lists/view/4057>
2. Маҳмудов Н.М, Маджидов Ш.А. Инвестицияларни ташкил этиш ва молиялаштириш. Ўқув қўлланма. – Т.: ТДИУ, 2010. – 86-б.
3. Менсч Г. Течнологисче Патт: Инноватионен убервиндеен дие Депрессион. – Франкфурт-ам-Маин, 1975.,
4. Иванов М., Колупаева С., Кочетков Г. США: Управление наукой и нововведениями. -М.: Наука, 2007.
5. Назарова Р.Р. Глобаллашув шароитида Ўзбекистонда ташқи иқтисодий фаолиятини бошқариш. Монография. /Т.: ФАН, 2009. -152б.
6. Г.П. Журавлева, Д.Г. Александров, В.В. Громыко/ Экономическая теория: макроэкономика -1,2. Метаэкономика. Экономика трансформаций / и– 4-е изд., стер. – Москва: Дашков и К., 2019. – 920 с.